

Aan: Gemeenteraden in de regio Kennemerland

Van: GGD Kennemerland

Datum: 11 november 2025

Betreft: Aanscherping regionale nota gezondheidsbeleid 'Kennemerland samen gezond 2021–2028'

Geachte leden van de gemeenteraad,

Gezondheid is een essentiële voorwaarde voor het welzijn en de maatschappelijke participatie van bewoners. In Kennemerland werken gemeenten en de GGD samen aan het bevorderen van gezondheid, op basis van de regionale nota gezondheidsbeleid *Kennemerland samen gezond 2021–2028*.

Sinds de start van deze nota hebben zich diverse maatschappelijke en beleidsmatige ontwikkelingen voorgedaan. De landelijke zorgakkoorden IZA en GALA introduceerden een nieuwe aanpak, en ook demografische en sociale trends vragen om hernieuwde aandacht. Onlangs verscheen ook het AZWA. Daarom is de regionale nota de afgelopen periode geëvalueerd. Dit heeft geleid tot nieuwe inzichten en een aangescherpte werkagenda voor de resterende periode tot 2028.

Op 29 oktober heeft de bestuurscommissie Publieke Gezondheid bestaande uit de wethouders van de negen gemeenten die gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de GGD, ingestemd met de aangescherpte regionale nota. Deze aanscherping heeft vorm gekregen via de werkagenda *Samen gezond in Kennemerland*, inclusief een bijbehorend meetplan. Op verzoek van de bestuurscommissie Publieke Gezondheid en in het kader van zijn wettelijke taak op grond van de Wet gemeenschappelijke regelingen (Wgr), informeer ik als directeur Publieke Gezondheid de gemeenteraden via deze brief over de aanscherping van de regionale nota.

Uitkomsten van de evaluatie van de regionale nota

De evaluatie heeft geleid tot de volgende aanvullende opdrachten aan de GGD:

- Breng thematische focus aan voor de resterende looptijd van drie jaar.
- Baseer het advies op maatschappelijke trends, het regiobeeld en kennis over de effectiviteit van interventies.
- Vertaal de ambities uit de nota naar SMART-doelstellingen voor gemeenten en opdrachten aan de GGD.

Aanscherpingen in de regionale nota

Er is spraken van een thematische focus op vier urgente thema's:

- Gezond opgroeien en ouder worden in een gezonde omgeving
- Beperken van schadelijk middelengebruik
- Bevorderen van mentale gezondheid
- Verminderen van sociaaleconomische gezondheidsverschillen

De werkagenda benoemt de meest urgente gezondheidsvraagstukken voor de regio Kennemerland, inventariseert bestaande interventies en geeft aan waar de komende jaren extra inzet nodig is.

Actuele inzichten verwerkt:

Het 'regiobeeld' (vanuit IZA), maatschappelijke trends en kennis over effectieve interventies zijn verwerkt in de nota.

Van ambitie naar actie:

De ambities voor de regio Kennemerland zijn vertaald naar SMART-doelstellingen voor gemeenten en concrete opdrachten voor de GGD, met als doel om aan het einde van de looptijd zicht te hebben op de effectiviteit van het beleid.

Positieve gezondheid en integrale benadering

In de werkagenda wordt het gedachtegoed van *positieve gezondheid* gehanteerd, waarbij gezondheid breder wordt benaderd dan alleen als de afwezigheid van ziekte. Dit vraagt om een integrale aanpak: gezondheidsbeleid raakt aan ruimtelijke ordening, klimaat, onderwijs, arbeidsmarkt en meer.

Koppeling met IZA en GALA

De implementatie van het Integraal Zorgakkoord (IZA), het Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA) en het onlangs afgesloten Aanvullend Zorg- en Welzijnsakkoord (AZWA) is van invloed op de uitvoering van de regionale nota. Gemeenten zetten al in op thema's als valpreventie en het stimuleren van bewegen via buurtsportcoaches. In de werkagenda ligt de nadruk op jeugd, als fundament voor een gezonde samenleving.

Vervolgstappen

In de bijlagen bij de brief worden de aangescherpte werkagenda en het bijbehorende meetplan aangeboden aan de gemeenteraden. Gemeenten worden uitgenodigd om de SMART-doelstellingen en opdrachten te vertalen naar lokaal beleid en uitvoering. De GGD ondersteunt hierbij.

Wij vertrouwen erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd. Voor vragen of nadere toelichting kunt u contact opnemen met

Met vriendelijke groet,

 Ciska Scheidel

Directeur Veiligheidsregio / Publieke Gezondheid Kennemerland

Meetplan Samengezond in Kennemerland werkagenda 2025-2028

Voorwoord

Voor u ligt het meetplan als bijlage bij het advies regionale nota. Het advies regionale nota is opgesteld naar aanleiding van de evaluatie van de regionale nota en brengt focus aan in thematiek voor de resterende looptijd 2025-2028. Dit meetplan bevat op thema SMART (specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdsgebonden) doelstellingen. Zo zorgen we voor doelstellingen en een aanpak waar je op kunt sturen. De doelstellingen dragen bij aan het duurzaam bevorderen van een gezonde leefstijl, het versterken van een gezonde leefomgeving, het bevorderen van mentale gezondheid en het terugdringen van gezondheidsverschillen. Daarnaast bevat het meetplan beleidsafspraken. Omdat de thema's integraal verbonden zijn door onder andere een gezonde leefomgeving welke moeilijk te vatten is in SMART doelstellingen is er gekozen beleidsafspraken op te nemen waarin het integrale karakter wordt geborgd.

Voor de monitoring wordt gebruik gemaakt van de gezondheidsmonitors die worden afgenomen onder de verschillende leeftijdsgroepen, data van jeugdgezondheidszorg en leerplicht. Waar nodig zal gebruik gemaakt worden van aanvullende databronnen zoals bijvoorbeeld Gezonde School of sport. Het streven is een zo compleet mogelijk inzicht en regionaal beeld. Daarbij realiseren wij ons dat een deel van de monitoringsdata zelfregistratie betreft zoals in de gezondheidsmonitor. Dit is echter de meest accurate data die tot onze beschikking staat.

Thema: Gezond opgroeien en ouder worden in een gezonde leefomgeving

Algemene doelstelling: Het percentage, jeugdigen en volwassenen en ouderen met een gezond gewicht, een gezonde leefstijl en voldoende beweegt neemt toe ten opzichte van de eerdere meting.

Overgewicht

Beleidsdoelstelling

De omgeving is zo ingericht dat de gezonde keuze (fysiek en mentaal) altijd de makkelijke keuze is. Daarbij focussen wij ons op de meest kwetsbare inwoners. (Voorbeelden inkoop, verbod op reclame, verbod op verleiding, maar ook bijvoorbeeld gezonde school en sportkantines).

SMART doelstellingen OVERGEWICHT

Gemeente	Beverwijk	Bloemendaal	Haarlem	Haarlemmermeer	Heemskerk
Het percentage jeugdigen met een gezond gewicht is toegenomen ten opzichte van de meest recente meting.					
Het aantal volwassenen en ouderen met overgewicht en obesitas is gedaald ten opzichte van een eerdere meting.	2020:54% 2022:54% 2024: 54%	2020: 36% 2022: 37% 2024: 36%	2020: 43% 2022: 45% 2024: 42%	2020: 49% 2022: 51% 2024: 50%	2020: 53% 2022: 52% 2024: 51%

SMART doelstellingen OVERGEWICHT					
Gemeente	Heemstede	Uitgeest	Velsen	Zandvoort	Regionaal
Het percentage jeugdigen met een gezond gewicht is toegenomen ten opzichte van de meest recente meting.					
Het aantal volwassenen en ouderen met overgewicht en obesitas is gedaald ten opzichte van een eerdere meting.	2020:42% 2022: 41% 2024: 41%	2020: 47% 2022: 49% 2024: 49%	2020: 49% 2022: 51% 2024: 51%	2020: 45% 2022: 52% 2024: 49%	2020: 47% 2022: 49% 2024: 47%

Bijlage: doelstellingen en meetplan regionale nota gezondheidsbeleid

Thema: Gezond opgroeien en ouder worden in een gezonde leefomgeving

Algemene doelstelling: Het percentage jeugdigen en volwassenen en ouderen met een gezond gewicht, een gezonde leefstijl en voldoende beweegt neemt toe ten opzichte van de eerdere meeting.

Bewegen

Beleidsdoelstelling

1. Het effect van de leefomgeving op gezondheid wordt integraal meegewogen in nieuw beleid. Daarbij is ook aandacht voor ouderen in de woonzorgvisie. In omgevingsplannen is aandacht voor het creëren van een beweegvriendelijke omgeving.
2. Er is aandacht voor gezondheidsrisico's in de leefomgeving voor ouderen en deze risico's worden zoveel mogelijk beperkt.

SMART doelstellingen BEWEGEN

Gemeente	Beverwijk	Bloemendaal	Haarlem	Haarlemmermeer	Heemskerk
'Het percentage middelbare scholieren dat elke dag minstens 1 uur beweegt is gestegen ten opzichte van de meest recente meting'	2021: 2023: 14%	2021: 2023:16%	2021: 2023:14%	2021: 2023:14%	2021: 2023:16%
'Het percentage volwassenen en ouderen dat aan de Nederlandse Beweegrichtlijn voldoet blijft minimaal gelijk of is gestegen ten opzichte van de meest recente meting'	2020: 55% 2022: 48% 2024: 47%	2020: 66% 2022: 57% 2024: 59%	2020: 60% 2022: 52% 2024: 58%	2020: 53% 2022: 43% 2024: 46%	2020: 56% 2022: 48% 2024: 51%
Tevredenheid over sportvoorzieningen, fiets en wandelmogelijkheden in de buurt blijft minimaal gelijk of neemt toe.	2024: 85%	2024: 96%	2024:90%	2024: 90%	2024: 95%

Bijlage: doelstellingen en meetplan regionale nota gezondheidsbeleid

SMART doelstellingen BEWEGEN					
Gemeente	Heemstede	Uitgeest	Velsen	Zandvoort	Regionaal
'Het percentage middelbare scholieren dat elke dag minstens 1 uur beweegt is gestegen ten opzichte van de meest recente meting'	2021: 2023:13%	2021: 2023:18%	2021: 2023:13%	2021: 2023:14%	
'Het percentage volwassenen en ouderen dat aan de Nederlandse Beweegrichtlijn voldoet blijft minimaal gelijk of is gestegen ten opzichte van de meest recente meting'	2020: 62% 2022: 56% 2024: 59%	2020: 63% 2022: 56% 2024: 53%	2020: 55% 2022: 47% 2024: 48%	2020: 50% 2022: 47% 2024: 49%	
Tevredenheid over sportvoorzieningen, fiets en wandelmogelijkheden in de buurt blijft minimaal gelijk of neemt toe.	2024: 95%	Niet opgenomen	2024: 93%	2024: 95%	

Thema: Beperken schadelijk middelengebruik

Middelen gebruik

SMART doelstellingen ROKEN					
Gemeente	Beverwijk	Bloemendaal	Haarlem	Haarlemmermeer	Heemskerk
Het percentage middelbare scholieren dat wekelijks rookt of vaped neemt af ten opzichte van de eerdere meting.	2019: 4% 2023: 4%	2019: 6% 2023:13%	2019: 7% 2023:13%	2019: 4% 2023: 9%	2019: 4% 2023: 5%
Het percentage volwassenen wat rookt neemt af ten opzichte van de eerdere meting.	2020: 18% 2022: 19% 2024: 18%	2020: 10% 2022: 11% 2024: 14%	2020: 15% 2022: 20% 2024: 16%	2020: 14% 2022: 13% 2024: 14%	2020: 13% 2022: 13% 2024: 14%

SMART doelstellingen ROKEN					
Gemeente	Heemstede	Uitgeest	Velsen	Zandvoort	Regionaal
Het percentage middelbare scholieren dat wekelijks rookt of vaped neemt af ten opzichte van de eerdere meting.	2019: 5% 2023: 12%	2019: geen data 2023: 4%	2019: 5% 2023: 14%	2019: 10% 2023: 13%	2019: 5% 2023: 12%
Het percentage volwassenen wat rookt neemt af ten opzichte van de eerdere meting.	2020: 11% 2022: 12% 2024: 12%	2020: 13% 2022: 10% 2024: 10%	2020: 17% 2022: 15% 2024: 16%	2020: 19% 2022: 20% 2024: 15%	2020: 15% 2022: 16% 2024: 15%

Bijlage: doelstellingen en meetplan regionale nota gezondheidsbeleid

Thema: Beperken schadelijk middelengebruik

SMART doelstellingen ALCOHOL GEBRUIK					
Gemeente	Beverwijk	Bloemendaal	Haarlem	Haarlemmermeer	Heemskerk
Het percentage middelbare scholieren wat later start (leeftijd) met het drinken van alcohol stijgt ten opzichte van de meest recente meting.	Klas 2: 9% Klas 4: 32%	Klas 2: 19% Klas 4: 57%	Klas 2: 11% Klas 4: 39%	Klas 2: 10% Klas 4: 32%	Klas 2: 8% Klas 4: 38%
Er is een afname in percentage middelbare scholieren die de afgelopen maand alcohol hebben gedronken. Ten opzichte van de meest recente meting.	2021: 23% 2023: 21%	2021: 39% 2023: 38%	2021: 27% 2023: 25%	2021: 26% 2023: 22%	2021: 27% 2023: 24%
Er is een afname van het percentage bingedrinkende middelbare scholieren ten opzichte van de meest recente meeting.	2023: 15%	2023: 26%	2023:17%	2023: 13%	2023: 14%
Het percentage volwassenen dat meer dan 1 glas alcohol per dag drinkt daalt ten opzichte van de meest recente meting.	2020: 58% 2022: 58% 2024: 55%	2020: 69% 2022: 69% 2024: 68%	2020: 62% 2022: 62% 2024: 61%	2020: 56% 2022: 56% 2024: 51%	2020: 60% 2022: 60% 2024: 57%
Het percentage volwassen wat alcohol drinkt in bijzijn van kinderen neemt af. JGZ meet.					

Bijlage: doelstellingen en meetplan regionale nota gezondheidsbeleid

SMART doelstellingen ALCOHOL GEBRUIK					
Gemeente	Heemstede	Uitgeest	Velsen	Zandvoort	Regionaal
Het percentage middelbare scholieren wat later start (leeftijd) met het drinken van alcohol stijgt ten opzichte van de meest recente meting.	Klas 2: 9% Klas 4: 56%	Klas 2: 15% Klas 4: 42%	Klas 2: 14% Klas 4: 37%	Klas 2: 17% Klas 4: 37%	Klas 2: 11% Klas 4: 36%
Er is een afname in percentage middelbare scholieren die de afgelopen maand alcohol hebben gedronken. Ten opzichte van de meest recente meting.	2021: 35% 2023: 30%	2021: 26% 2023: 29%	2021: 29% 2023: 25%	2021: 36% 2023: 27%	2021: 28% 2023: 24%
Er is een afname van het percentage bingedrinkende middelbare scholieren ten opzichte van de meest recente meeting.	2023: 22%	2023: 15%	2023: 17%	2023: 19%	2023:16%
Het percentage volwassenen dat meer dan 1 glas alcohol per dag drinkt daalt ten opzichte van de meest recente meting.	2020: 67% 2022: 64% 2024: 63%	2020: 68% 2022: 63% 2024: 62%	2020: 60% 2022: 57% 2024: 59%	2020: 60% 2022: 62% 2024: 61%	2020: 60% 2022: 60% 2024: 58%
Het percentage volwassen wat alcohol drinkt in bijzijn van kinderen neemt af. JGZ meet.					

Bijlage: doelstellingen en meetplan regionale nota gezondheidsbeleid

Thema: mentale gezondheid.

Algemene doelstelling: Het percentage middelbare scholieren wat een goede mentale gezondheid ervaart neemt toe ten opzichte van de meest recente meting.

SMART doelstellingen MENTALE GEZONDHEID					
Gemeente	Beverwijk	Bloemendaal	Haarlem	Haarlemmermeer	Heemskerk
Het percentage jongeren dat goed met stress om kan gaan stijgt.	2021: 35% 2023: 39%	2021: 43% 2023: 39%	2021: 42% 2023: 42%	2021: 41% 2023: 41%	2021: 44% 2023: 45%
Het percentage jongeren dat prestatiedruk ervaart daalt.	2023: 38%	2023: 37%	2023: 40%	2023: 39%	2023: 38%
Het percentage jongeren wat aangeeft weerbaar te zijn neemt toe.	2021: 88% 2023: 91%	2021: 90% 2023: 89%	2021: 88% 2023: 89%	2021: 89% 2023: 89%	2021: 91% 2023: 90%
Het percentage jongeren met suïcidale gedachten neemt af ten opzichte van een eerdere meting.	2021: 22% 2023: 17%	2021: 23% 2023: 19%	2021: 25% 2023: 20%	2021: 24% 2023: 23%	2021: 19% 2023: 18%
Het percentage schooluitval onder de 18 jaar neemt af.					
Het percentage schoolverzuim neemt af.					
Het percentage jongeren en jongvolwassenen wat eenzaamheid ervaart neemt af.	2023: 33% Jeugd 2024: 58% JV	2023: 29% jeugd 2024: 44% JV	2023: 29% jeugd 2024: 59% JV	2023: 31% jeugd 2024: 61% JV	2023: 31% jeugd 2024: 60% JV

Bijlage: doelstellingen en meetplan regionale nota gezondheidsbeleid

SMART doelstellingen MENTALE GEZONDHEID					
Gemeente	Heemstede	Uitgeest	Velsen	Zandvoort	Regionaal
Het percentage jongeren dat goed met stress om kan gaan stijgt.	2021: 41% 2023: 47%	2021: 40% 2023: 33%	2021: 41% 2023: 42%	2021: 42% 2023: 44%	2023: 41%
Het percentage jongeren dat prestatiedruk ervaart daalt.	2023: 39%	2023: 39%	2023: 38%	2023: 42%	2023: 38%
Het percentage jongeren wat aangeeft weerbaar te zijn neemt toe.	2021:88% 2023:92%	2021:88% 2023: 91%	2021: 87% 2023: 88%	2021:88% 2023:85%	2021:88% 2023:89%
Het percentage jongeren met suïcidale gedachten neemt af ten opzichte van een eerdere meting.	2021: 24% 2023: 20%	2021: 21% 2023: 18%	2021: 24% 2023: 24%	2021: 21% 2023: 22%	2021: 24% 2023: 22%
Het percentage schooluitval onder de 18 jaar neemt af.					
Het percentage schoolverzuim neemt af.					
Het percentage jongeren en jongvolwassenen wat eenzaamheid ervaart neemt af.	2023: 24% jeugd 2024: 52% JV	2023: 30% jeugd 2024: 51% JV	2023: 29% jeugd 2024: 62% JV	2023: 26% jeugd 2024: 65% JV	2023: 30% jeugd 2024: 58% JV

Bijlage: doelstellingen en meetplan regionale nota gezondheidsbeleid

Thema: Sociaal economische gezondheidsverschillen

Doel: Het aantal gezonde levensjaren neemt toe onder inwoners met een lage sociaal economische status.

Het meten van voortgang op deze doelstelling verloopt niet via de Gezondheidsmonitor van de GGD maar via het Centraal Bureau van de Statistiek.

Beleidsdoelen: sociaal economische gezondheidsverschillen

1. Sociaal economische gezondheidsverschillen worden integraal meegewogen in nieuw op te stellen beleid (Hi/fAP).
2. De sociale samenhang in wijken neemt toe met een focus op kwetsbare wijken (link SEGV eenzaamheid en mentale gezondheid). Wordt in de gezondheidsmonitor volwassenen en ouderen gemeten in sociale omgeving en hulpvraag.

SEGV is integraal meegenomen in de doelstellingen leefstijl en mentale gezondheid door altijd een focus te hebben op kwetsbare inwoners.

AUGUSTUS 2025

Samen gezond in Kennemerland werkagenda 2025- 2028

Samen gezond in Kennemerland werkagenda 2025- 2028

Inleiding

Gezondheid is een essentiële voorwaarde voor welzijn. Maar gezondheid wordt door vele factoren beïnvloed, zoals genetische aanleg, leefstijl en de fysieke en sociale leefomgeving. Door maatschappelijke, demografische, klimatologische en financiële ontwikkelingen liggen er grote vraagstukken op het gebied van de gezondheid. Steeds duidelijker wordt de cruciale rol die is weggelegd voor preventie in het bevorderen en beschermen van gezondheid en het voorkomen van ziekten. Preventie kan een grote impact hebben op de gezondheid van de inwoners en daarmee op deelname aan de maatschappij en het vol benutten van werk- en zorgpotentieel, zowel formeel als informeel.

In 2021 is de regionale nota gezondheidsbeleid “Kennemerland samen gezond 2021-2028” gelanceerd. De nota vormt het beleidskader voor het bevorderen van een gezonde samenleving. In 2024, halverwege de looptijd, is de nota geëvalueerd. Deze evaluatie heeft geleid tot inzichten en de volgende aanvullende opdrachten:

- Er is thematische focus nodig voor de resterende looptijd van drie jaar: adviseer welke thema's centraal zouden moeten staan.
- Baseer het advies op maatschappelijke trends en ontwikkelingen, het regiobeeld en kennis over effectiviteit van interventies.
- Vertaal de huidige ambities uit de nota door naar SMART doelstellingen voor de gemeenten en naar opdrachten aan de GGD.
- Bied het advies aan, aan de bestuurscommissie publieke gezondheid GGD Kennemerland.

In deze werkagenda wordt een selectie van voor de regio meest urgente gezondheidsvraagstukken in de (regionale) publieke gezondheid nu en in de toekomst uitgelicht. Per thema is de urgentie beschreven met daarbij de doelstelling waar we aan willen werken, de interventies die al uitgevoerd worden en waar we de komende jaren extra op in willen zetten. Per thema zijn alle doelgroepen opgenomen. Hierin kan lokaal verschil bestaan. Overkoepelend zijn ouderen kwetsbaarder voor ziekten, de ziektelast loopt gestaag op met de leeftijd. Vanaf 75+ stijgt de ziektelast snel. Gezien de forse gevolgen voor het zorgsysteem is het van belang om maatregelen te nemen gericht op deze doelgroep. Het is echter minstens zo belangrijk om juist nu te investeren in preventieve maatregelen gericht op de jeugd en ouderen van de toekomst om hoge ziektelast te helpen voorkomen.

Gezondheid is meer dan de afwezigheid van ziekte. Toch gaat de focus nog vaak uit naar gezondheidsproblemen. Positieve gezondheid is een benadering waarin breed gekeken wordt naar gezondheid vanuit zes dimensies; dagelijks functioneren, lichaamsfuncties, mentaal welbevinden, zingeving, kwaliteit van leven en meedoen. Vanuit het gedachtegoed van positieve gezondheid richten wij ons naast het voorkomen van klachten juist op het versterken van het vermogen van inwoners om met de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen van het leven om te gaan.

Aansluitend op positieve gezondheid is het voor het behalen van gezondheidswinst noodzakelijk om het adagium health in and for all policies toe te passen. Alles hangt met alles samen, waardoor gezondheidsbeleid onlosmakelijk verbonden is met beleid op het gebied van ruimtelijke ordening, klimaat, arbeidsmarkt enzovoort. Omwille van de praktische toepasbaarheid wordt in dit rapport niet steeds deze volle breedte gepakt, maar wordt voor nu volstaan met het algemene advies om steeds opnieuw te beoordelen waar raakvlakken zijn en een integrale benadering voorop te stellen.

Tot slot heeft de implementatie van het integraal zorgakkoord (IZA) en het gezond en actief leven akkoord (GALA) de looptijd van de regionale nota gezondheidsbeleid “Kennemerland samen gezond 2021-2028” vanaf 2023 gekruist. Op meerdere thema's zoals bijvoorbeeld valpreventie en het stimuleren van bewegen door middel van buurtspportcoaches wordt door gemeenten al ingezet vanuit deze akkoorden. Het IZA focust echter voornamelijk op volwassenen waar de focus op jeugd juist zo belangrijk is voor een gezonde basis en om later in het leven gezonde keuzes te kunnen maken. In de werkagenda ligt het focus meer op jeugd.

Samenvatting

Vraagstelling

Voor u ligt de werkagenda Samen gezond in Kennemerland 2025-2028. Deze werkagenda is opgesteld op verzoek van de wethouders volksgezondheid in Kennemerland in navolging van de tussentijdse evaluatie van de regionale nota "Samen gezond in Kennemerland". De werkagenda heeft als doel om focus aan te brengen in de uiteenlopende gezondheidsthema's voor de resterende looptijd van de nota.

Methodiek

Prioriteiten zijn in kaart gebracht door een literatuurstudie waar actuele onderzoeksresultaten uit de gezondheidsmonitors, publicaties en landelijke beleidsdocumenten onderdeel van uit maakten. De prioriteiten zijn vertaald naar concrete doelstellingen.

Belangrijkste bevindingen

De bevindingen in dit rapport maken duidelijk dat er al veel ingezet wordt om de gezondheid van inwoners te verbeteren, mede door ontwikkelingen gerelateerd aan het Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA) en het Integraal Zorg Akkoord (IZA). Maar ook dat er urgentie bestaat omdat er kansen liggen om meer gezondheidswinst voor inwoners te behalen. Per thema is geïnterviewd welke inzet al plaatsvindt en waar extra inzet nodig is. Wederom blijkt dat beleidsafspraken in ander domeinen zoals ruimtelijke ordening of onderwijs invloed hebben op de volksgezondheid en een gezamenlijke domein overstijgende aanpak nodig is.

Bevindingen op het gebied van gezond opgroeien en ouder worden in een gezonde leefomgeving.

Overgewicht is een toenemend probleem in alle leeftijdscategorieën en is een oorzaak achter ziekten zoals diabetes en hart en vaatziekten. Daarnaast is er veel gezondheidswinst te behalen door het verminderen van het aantal inwoners dat rookt en niet aan de alcoholrichtlijn (niet drinken of maximaal één glas alcohol per dag) voldoet. De opkomst van vapes vormt vooral voor jongere inwoners een gezondheidsrisico. Creëren van bewustzijn ten aanzien van de gevolgen van vaperen is relevant. Het gedrag wat samenhangt met leefstijl wordt sterk bepaald door de omgeving waarin mensen zich bevinden. Daarom is het belangrijk om zo veel mogelijk in te zetten op een omgeving die uitnodigt tot gezond en actief leven. Een omgeving waarin gezonde keuzes maken makkelijker is. Dit begint thuis door bewustzijn te creëren bij ouders en verzorgers en op school door middel van bijvoorbeeld de Gezonde School maar ook de publieke ruimte verdient aandacht. Meer dan ooit is het door de vergrijzing en de gevolgen die dit heeft op ziektebelasting en de toegankelijkheid van zorg belangrijk in te zetten op vitaal ouder worden.

Bevindingen op het gebied van mentale gezondheid

Mentale gezondheid blijft aandacht vragen bij alle leeftijdsgroepen maar vooral jongvolwassenen vormen een risicogroep. Naast inzet op sociale contacten, gezonde leefstijl, veilige en gezonde fysieke en online omgeving en de aanpak van achterliggende problemen zoals schulden is het belangrijk in gesprek te blijven met jongeren en jongvolwassenen. Om te achterhalen waar hun behoeften liggen en aan te kunnen sluiten op hun leefwereld. Maar ook met de sleutelfiguren in hun omgeving zoals ouders en docenten. Tevens gaat er aandacht uit naar suicidepreventie. Omdat het hebben van sociale contacten en een sociaal netwerk een belangrijke factor is voor mentale gezondheid heeft eenzaamheid als thema een plaats binnen mentale gezondheid.

Bevindingen op het gebied van sociaal economische gezondheidsverschillen.

Naast de welvaart in Kennemerland bestaan er nog steeds sociaal economische gezondheidsverschillen, deze worden in een aantal gemeenten vooral gezien op wijkniveau. In dit rapport worden sociaal economische gezondheidsverschillen verweven in de verschillende thema's door binnen de thema's altijd een focus te hebben op sociaal economische factoren die van invloed kunnen zijn op de gezondheid van inwoners.

Health in and for all policies

Health in and for all policies (Hi/FAP) benadrukt dat gezondheid niet uitsluitend een verantwoordelijkheid is van de zorgsector. Wanneer het gaat om preventie hebben beleidsafspraken in andere domeinen zoals onderwijs, ruimtelijke ordening, veiligheid en werkgelegenheid invloed op gezondheid. Andersom levert preventie gericht

op volksgezondheid ook positief resultaat in andere beleidsdomeinen. Juist om de beweging van ziekte naar gezondheid, waar we nu allen hard aan werken duurzaam te borgen is Hi/fAP nodig. Dit houdt in dat we door gezondheid zowel als doel (in all policies) en als middel (for all policies) te beschouwen werken aan synergie tussen de verschillende beleidsdomeinen en een maatschappij waarin iedereen gelijke kansen heeft op een goede gezondheid.

Monitoring en evaluatie

In de werkagenda staan per thema de overkoepelende doelstellingen. Als bijlage vindt u een verdieping van de doelstellingen in de vorm van een meetplan. Het meetplan bevat op thema SMART (specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdsgebonden) doelstellingen. De thema's zijn integraal verbonden door onder andere leefomgeving en sociaal economische gezondheidsverschillen, welke moeilijker te vatten zijn in SMART doelstelling. Daarom kiezen we ervoor om ook beleidsafspraken op te nemen waarin het integrale karakter wordt geborgd. Voor de monitoring maken we gebruik van de gezondheidsmonitors onder de verschillende leeftijdsgroepen, data van jeugdgezondheidszorg en leerplicht. Waar nodig maken we gebruik van aanvullende databronnen, zoals bijvoorbeeld Gezonde School of sport.

Dit document is gelinkt aan de volgende akkoorden:

- Gezond en Actief Leven Akkoord.
- Integraal Zorgakkoord.
- Aanvullend Zorg en Welzijnsakkoord.
- Hervormingsagenda jeugd.
- Nationale preventiestrategie.

Inhoudsopgave

Gezond opgroeien en ouder worden in een gezonde omgeving	7
Beperken schadelijk middelen gebruik	9
Mentale gezondheid	10
Sociaal economische gezondheidsverschillen	12
Literatuur	13

Gezondheidsopgaven

Gezond opgroeien en ouder worden in een gezonde leefomgeving

Gezond opgroeien vormt de basis voor vitaal ouder worden. Door in te zetten op gezond gewicht, gezonde voeding, voldoende beweging en het voorkomen van schadelijk middelen gebruik versterken we de fysieke en mentale veerkracht van inwoners. Met een omgeving waarin de gezonde keuze wordt gestimuleerd investeren we in een gezondere toekomst voor iedereen.

Doelstelling: het percentage jeugdigen en volwassenen met een gezond gewicht, gezonde leefstijl en voldoende beweging neemt toe ten opzichte van de laatste meting.

Gezond gewicht

Overgewicht behoort tot de belangrijkste volksgezondheidsproblemen op dit moment. Ook in Kennemerland.(1) (2)De komende 25 jaar neemt het aantal mensen met overgewicht naar verwachting flink toe. Deze toename van overgewicht heeft consequenties voor de kans op ziektes en beperkingen. Overgewicht verhoogt het risico op diabetes mellitus type 2, hart- en vaatziekten, verschillende soorten kanker en ook artrose. Daarnaast verhoogt het infectierisico.(3) In 2012 had 30% van de bevolking van 4 jaar en ouder matig overgewicht, 10% had obesitas. In 2022 had 50% overgewicht. In 2050 zal naar verwachting 64% van de Nederlanders overgewicht hebben. De ziektelast en het risico op gerelateerde aandoeningen zal meestijgen.(3)

Gezonde voeding en beweging

Wat mensen eten hangt van verschillende factoren af, welke voeding is te verkrijgen, wat is aangeleerd, en hoe voeding smaakt, ruikt en eruit ziet. In Nederland zorgt ongezonde voeding voor 8,1% van het gezondheidsverlies.(4) Het leidt tot 12.900 doden per jaar en 6 miljard euro aan zorguitgaven.(5)

In regio Kennemerland bewegen inwoners regelmatig. Wel beweegt een deel te weinig dit loopt op met de leeftijd. Daarnaast zien we dat jongeren minder zijn gaan bewegen(3) een zorgelijke trend die aandacht verdient. Weinig bewegen zorgt voor 3,2% van het gezondheidsverlies in Nederland.(6) Ook sterven hierdoor per jaar 5.800 mensen en kost het €2,7 miljard aan zorg (5).

De impact die gemaakt kan worden door een gezond gewicht en voldoende beweging te stimuleren is groot. Gezonde inwoners lopen minder gezondheidsrisico's, zijn beter in staat te participeren in de maatschappij, hebben minder kans op complicaties bij ziekte en hebben minder ondersteuning nodig.

Ouder worden

Mensen worden steeds ouder en de samenleving vergrijst. Dit is niet nieuw, wel wordt de urgentie rondom gezondheidsvraagstukken steeds meer zichtbaar. Meer dan ooit is het noodzakelijk om te investeren in vitaal ouder worden. In 2050 zullen er 4.8 miljoen mensen 65 jaar of ouder zijn. Daarvan zullen 1.84 miljoen 80 jaar of ouder zijn. (3)Dit heeft grote gevolgen voor gezondheid. Het aantal chronische ziektes en het aantal mensen met multimorbiditeit (meer dan 2 aandoeningen bij 1 persoon) zal toenemen. Dit maakt mensen kwetsbaar. Doordat wordt ingezet op het zo lang mogelijk zelfstandig wonen vergroot onder andere het risico op vallen met grote gevolgen. Gezien de gevolgen voor de toegankelijkheid van zorg is het belangrijk aandacht te hebben voor deze specifieke groep bij beleidsvorming. Veel inzet vindt plaats via implementatie van de ketenaanpak valpreventie, het transformatieplan Samen vooruit (kernteams in de wijk) en wonen ondersteuning en zorg voor ouderen (WOZO).

Wat wordt er in gemeenten al gedaan en zetten we voort:

- Implementatie ketenaanpakken gezond gewicht, valpreventie en kansrijke start.
- Inzet buurtsportcoaches.
- Sport en beweegaanbod op maat.
- Speel- en beweegtoestellen in de openbare ruimte.
- Wandel- en fietsroutes.
- JOGG aanpak.
- Inzet op Gezonde School
- Er wordt gewerkt aan het integreren van een gezonde leefomgeving binnen de omgevingsvisie. Toegankelijke voorzieningen en bewegen in de openbare ruimte maken hier onderdeel van uit.

Waar zetten gemeente en GGD komende jaren extra op in:

- Intensiveren Gezonde School aanpak
- Bewustzijn vergroten bij inwoners door in te zetten op campagnes. De campagnes worden uitgerold samen met ketenpartners en zijn zichtbaar in: de publieke ruimte, het gezondheidsdomein, onderwijs en vrije tijd (sport& welzijn).

Alleen inzetten op leefstijlinterventies is niet voldoende zo is de afgelopen decennia gebleken. Gedrag wordt sterk bepaald door de omgeving waarin mensen zich bevinden.⁽⁵⁾ Daarom is het belangrijk om zo veel mogelijk in te zetten op een omgeving die uitnodigt tot gezond en actief leven. Een omgeving waarin gezonde keuzes maken makkelijker is. Juist voor inwoners met de grootste gezondheidsachterstand, en die om verschillende redenen kwetsbaarder zijn voor gezondheidsdreigingen, heeft een omgeving die uitnodigt tot gezond en actief leven de meeste impact. Daarom hebben we de volgende afspraken gemaakt:

1. De omgeving is zo ingericht dat de gezonde keuze (fysiek en mentaal) altijd de makkelijke keuze is. Daarbij focussen wij ons op de meest kwetsbare inwoners.
2. Het effect van de leefomgeving op gezondheid wordt integraal meegewogen in nieuw beleid. Daarbij is ook aandacht voor ouderen in de woonzorgvisie. In omgevingsplannen is aandacht voor het creëren van een beweegvriendelijke omgeving.
3. Er is aandacht voor gezondheidsrisico's in de leefomgeving voor ouderen en deze risico's worden zoveel mogelijk beperkt. Met een focus op de meest kwetsbare inwoners.

Beperken schadelijk middelen gebruik

Alcohol, tabak en vapes behoren tot de meest gebruikte middelen die de gezondheid van zowel jongeren als volwassenen aantasten. Een aanzienlijk deel van de ziektelast wordt veroorzaakt door ziekten gerelateerd aan middelengebruik zoals roken en alcohol. Zowel gemeenten als GGD zetten in op het beperken van schadelijk middelen gebruik. Toch blijven de cijfers hoog. Juist daarom blijven we alert op mogelijkheden en kansen.

Alcohol

Sinds het welvaartsniveau is toegenomen na de tweede wereldoorlog is ook de alcoholconsumptie flink gestegen. Sinds de eeuwwisseling is deze stijging afgenomen. Landelijk is er vanaf 2014 een lichte stijging te zien in het aantal mensen wat voldoet aan de alcoholrichtlijn. Deze stijging is vooral te zien in de jongere bevolkingsgroepen.(3)Regionaal voldoet de meerderheid van de volwassen inwoners niet aan de alcoholrichtlijn.(2)De landelijke afname van alcohol inname onder jongen op het voortgezet onderwijs is regionaal wel terug te zien.(1)Alcoholgebruik veroorzaakt 1.5% van totale ziektelast (5)en is gerelateerd aan meer dan 200 aandoeningen waaronder kanker en ziekten aan het spijsverteringskanaal. (7)

In 2015 werd in Nederland 0,9 miljard euro besteed aan zorg aan ziektegevallen die door alcoholgebruik zijn veroorzaakt. Het gaat onder andere om alcoholverslaving, leverziekten, kanker en verkeersongevallen. De kosten van deze ziekten als gevolg van alcoholgebruik vormen 1,1% van de totale zorgkosten. (5)

Roken en vapes

Roken vormt een groot risico voor de gezondheid. Maatregelen en interventies hebben ervoor gezorgd dat het aantal mensen wat rookt terug is gelopen over tijd.(3)Ook in Kennemerland is het aantal rokende inwoners afgenomen, echter stagneert deze daling regionaal op 16%.(2)Daarnaast wordt door de introductie van vapes de jonge doelgroep opnieuw aangesproken door de industrie. Het percentage middelbare scholieren wat wekelijks rookt of vaped is regionaal van 5% in 2019 gestegen naar 12% in 2023.(1) Vapen wordt gezien als introductie naar het roken van sigaretten en neemt toe in omvang. In Nederland overlijden ieder jaar meer dan 20.000 mensen aan de gevolgen van (mee) roken. Roken is daarmee de nummer één te voorkomen doodsoorzaak. Bovendien wordt in totaal 9,4% van de ziektelast in Nederland veroorzaakt door roken wat jaarlijks tot € 2,4 miljard aan zorgkosten leidt.(5) Iedere week raken honderden nieuwe kinderen verslaafd aan roken. Als zij blijven roken, is de kans meer dan 50% dat zij aan de gevolgen daarvan zullen komen te overlijden.

Het beperken van schadelijk middelen gebruik leidt tot grote gezondheidswinst, hogere productiviteit, participatie, minder ziektelast en problemen in de persoonlijke levenssfeer. Maar ook minder maatschappelijke kosten, o.a. veroorzaakt door verkeersongevallen, politie en justitie.

Wat wordt er in gemeenten al gedaan en zetten we voort:

- Rookvrij Kennemerland (wijkaanpakken)
- Preventieve activiteiten Brijder
- Rookvrije generatie
- Jongerenwerk
- Nix 18

Waar zetten gemeente en GGD komende jaren extra op in:

- Intensiveren uitrol Gezonde School aanpak.
- Bewustzijn rondom gevolgen van vapes vergroten bij inwoners.

Mentale gezondheid

Mentale gezondheid gaat over hoe we ons verhouden tot onszelf, tot anderen en tot de omgeving. Het is de veerkracht waarmee we dagelijkse uitdagingen aangaan en betekenis geven aan het leven, waarop je je verhoudt tot jezelf en tot anderen en hoe je omgaat met de uitdagingen in het dagelijks leven.

Mentale gezondheid is een complexe samenhang van fysieke, sociale, maatschappelijke en genetische factoren. (8) Een levensloopbenadering helpt te investeren in momenten waarvan bekend is dat deze kwetsbaar zijn zoals de eerste 1000 dagen, de overgang van primair naar voorgezet onderwijs, jongvolwassenheid, het krijgen van een eerste kind en rouw om het wegvallen van dierbaren. Het vergoten van beschermende factoren zoals sociale relaties, een positieve omgeving, gezonde leefstijl en een gezonde omgeving zijn sleutelementen. (9)

De mentale gezondheid van de bevolking staat onder druk ook in Kennemerland. Vooral jongvolwassenen vormen een risicogroep voor mentale klachten vanwege de vele veranderingen en verantwoordelijkheden in deze levensfase. (10) In 2023 kampte 1 op de 4 jongvolwassen vrouwen en 1 op de 7 jongvolwassen mannen met psychische klachten. (11) Klachten die beginnen met stress en angst maar kunnen leiden tot depressie of burn-out. Naar verwachting nemen stress en druk alleen maar toe. (3)

Doelstelling: het percentage middelbare scholieren wat een goede mentale gezondheid ervaart neemt toe ten opzichte van de meest recente meting.

Wat wordt er in gemeenten al gedaan en zetten we voort:

- Kansrijke start
- Ondersteuning vanuit CJG en jeugdmaatschappelijkwerk
- Jongerenwerk: o.a. Join Us en @Ease
- Welzijn op recept
- POH jeugd GGZ
- GGZ in de wijk
- GGZ inloopvoorzieningen
- Grip op onbegrip
- Versterken inzet bemoeizorg.
- Suïcidepreventie.
- IZA: opzetten mentaal gezondheidsnetwerk en laagdrempelige steunpunten.

Gemeenten zetten, onder andere vanuit het Integraal zorgakkoord en het Gezond en Actief Leven Akkoord stevig in op het versterken van de mentale gezondheid van volwassenen. GGD Kennemerland werkt aan het verbeteren van de mentale gezondheid van jeugd door sociale vaardigheidstraining, bevorderen van schoolaanwezigheid en vroegtijdige signalering door de professionals van de jeugdgezondheidszorg. Tevens wordt via Gezonde School gewerkt aan het thema welbevinden (mentale gezondheid op school). Daarnaast zal vanaf 2026 in het kader van de Wet integrale suïcidepreventie, programmatisch en regionaal ingezet worden op het terugdringen van suïcide. Ook voor jeugd is er ruim aanbod. De cijfers laten echter zien dat er meer aandacht nodig is.

Waar zetten gemeente en GGD komende jaren extra op in:

- Intensiveren uitrol Gezonde School aanpak thema welbevinden.
- Aandacht voor de negatieve effecten van beeldschermgebruik.
- Participatie jongeren en behoeften.
- Suïcidepreventie.

Eenzaamheid

Het hebben en ervaren van sociale relaties is een beschermende factor voor een goede mentale gezondheid. Wanneer deze wegvallen en er sprake is van eenzaamheid vormt dit een belangrijke risicofactor voor mentale problemen. Eenzaamheid is een negatief gevoel en in de kern het gemis aan (sociale) relaties. Dit kan zowel gaan om het aantal relaties als de kwaliteit van de relaties. Iemand met een groot netwerk of binnen een huwelijk kan zich evengoed eenzaam voelen. Eenzaamheid ontstaat door een samenspel van individuele factoren, verandering in het sociale netwerk, in de omgeving of in de maatschappij.(12)

In Kennemerland geeft 30% van de jeugd aan zich weleens eenzaam te voelen.(1) Voor de jongvolwassenen ligt dat op 58% ondanks een lichte daling.(10) Onder de volwassenen en ouderen geeft 49% aan weleens eenzaam te zijn, 14 % geeft aan sterk eenzaam te zijn. Eenzaamheid nam geleidelijk toe tussen 2012 en 2024.(2) Landelijk zal het aantal mensen dat zich eenzaam voelt in de periode 2022-2050 met 800.000 toenemen van 6,8 miljoen naar 7,6 miljoen. Hoewel eenzaamheid onder de hele bevolking zal toenemen, is die stijging het grootste bij 75-plussers. Dit komt vooral door de vergrijzing en de toename van het aantal éénpersoonshuishoudens.(3)

Doelstelling: In alle leeftijdscategorieën neemt het percentage inwoners die eenzaamheid ervaren af ten opzichte van de meest recente meting.

Gemeenten zetten al jaren flink in op het voorkomen en verminderen van eenzaamheid. Deze activiteiten worden uitgevoerd in het sociaal domein. De inzet rondom eenzaamheid is vooral gericht op ouderen. De wens is om eenzaamheid ook meer bespreekbaar te maken en de taboe te doorbreken bij jongere doelgroepen. Omdat eenzaamheid invloed heeft op de mentale gezondheid en leefstijl is ervoor gekozen om wel een doelstelling op te nemen.

Sociaal economische gezondheidsverschillen

In Nederland is nog altijd sprake van achterstanden in gezondheid, die mede te maken hebben met de maatschappelijke positie van mensen. Vaak wordt aangenomen dat deze gezondheidsachterstanden toenemen. Dat valt echter niet zo eenduidig te zeggen, maar duidelijk is wel dat de gezondheidsachterstanden niet verminderen.⁽³⁾ Hoger opgeleiden (HBO/ WO) worden gemiddeld 5 jaar ouder en leven gemiddeld 14 jaar langer in goede gezondheid dan praktisch geschoolden. Gerelateerd aan inkomen en vermogen zijn de verschillen nog groter: de 20 procent meest welvarende mensen in Nederland worden ruim 8 jaar ouder en leven 24 jaar langer in goede gezondheid in vergelijking tot de 20 procent minst welvarende mensen in Nederland. ⁽¹³⁾ Achterliggende oorzaken van verschillen in ervaren gezondheid liggen in bestaanszekerheid (35%), leefomstandigheden (29%), sociaal netwerk en kennis en vaardigheden (19%) goede betaalbare en begrijpelijke zorg (10%) en werksituatie (7%). ⁽¹⁴⁾

In Kennemerland ligt de sociaal economische status van inwoners gemiddeld hoger dan in de rest van Nederland. Toch laten zich grote verschillen zien op wijkniveau.⁽¹⁵⁾ Na een jarenlange daling, nam moeite met rondkomen onder 18-plussers in Kennemerland zelfs weer toe tussen 2020 en 2022. In 2022 kon 19% naar eigen zeggen moeilijk rondkomen. Deze inwoners voelen zich minder gezond en hebben vaker fysieke gezondheidsproblemen, mentale klachten en een ongezonde leefstijl dan inwoners die goed kunnen rondkomen.⁽²⁾ ⁽¹⁰⁾ Streven naar het verkleinen van sociaal economische gezondheidsverschillen en vergroten van kansengelijkheid biedt veel gezondheidswinst wat weer leidt tot hogere participatie in de maatschappij en arbeidspotentieel.

Doelstelling: Het aantal gezonde levensjaren neemt toe onder inwoners met een lage sociaal economische status.

Door in te zetten op achterliggende factoren van invloed via Hi/fAP samen met inzet op leefstijl factoren verkleinen we sociaal economische gezondheidsverschillen en vergroten kansengelijkheid op een goede gezondheid. Dit betekent soms ongelijk investeren voor gelijke kansen en vraagt gewogen keuzes. Naast een focus op het collectief ligt er binnen de thema's ook een duidelijk focus op inwoners met een lage sociaal economische status en leefomgeving. Daarom hebben we naast de doelstelling ook de volgende afspraken gemaakt:

1. Sociaal economische gezondheidsverschillen worden integraal meegewogen in nieuw op te stellen beleid (Hi/fAP).
2. De sociale samenhang in wijken neemt toe met een focus op kwetsbare wijken.

Literatuur

1. GGD Kennemerland. Gezondheidsmonitor jeugd 2023.
2. GGD Kennemerland. Gezondheidsmonitor volwassenen en ouderen. 2024.
3. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. Volksgezondheid Toekomst Verkenning. 2024;
4. Impactvolle Determinanten: Ongezonde voeding.
5. Rijksinsituut voor Volksgezondheid en Milieu. Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2018 [Internet]. 2018. Available from: www.vtv2018.nl
6. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. Impactvolle determinanten: Bewegen.
7. Anderson BO, Berdzuli N, Ilbawi A, Kestel D, Kluge HP, Krech R, et al. Health and cancer risks associated with low levels of alcohol consumption. Vol. 8, The Lancet Public Health. Elsevier Ltd; 2023. p. e6–7.
8. M. van Bon-Martens MKBHWLSZC van den B. Achtergronddocument-Delphistudie-Definitie-Mentale-Gezondheid. 2022.
9. Trimbos Instituut. <https://www.trimbos.nl/wp-content/uploads/2022/04/AF1995-Effectieve-interventies-en-beleid-mentale-gezondheid-en-preventie-1.pdf>.
10. GGD Kennemerland. Gezondheidsmonitor jongvolwassenen 2024.
11. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/23/jongvolwassene-negatiever-over-eigen-gezondheid>.
12. <https://www.vzinfo.nl/eenzaamheid/verantwoording/definities>.
13. Sociaal Economische Raad. Gezond opgroeien, wonen en werken [Internet]. 2023 Jul. Available from: www.ser.nl
14. Healthy, prosperous lives for all: the European Health Equity Status Report.
15. Regiobeeld Kennemerland plus Haarlemmermeer definitieve versie 17 juli 2023 [Internet]. Available from: www.regiobeeld.nl